

Відгук

офіційного опонента доктора економічних наук,
професора **Благуна Івана Семеновича** на дисертацію
Графської Орислави Іванівни на тему «**Потенціал розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіці територіальних громад**», подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

1. Актуальність теми дослідження

Адміністративно-фінансова децентралізація, яка відбувається в Україні впродовж останніх років та визнана однією з найбільш успішних реформ, спрямована на запуск процесів розвитку економіки на рівні територіальних громад. Як засвідчує досвід багатьох країн, що реалізували таку реформу, децентралізація є достатньо складним процесом, який вимагає системних дій як з боку держави, так і з боку регіонів та окремих територіальних громад. При цьому саме на територіальні громади покладається відповідальність за ефективне використання власних людських, соціально-економічних, природних ресурсів територій, основним з яких є соціальний капітал громади.

Туристично-рекреаційна сфера – одна із сфер економіки, яка може розвиватись завдяки зусиллям мешканців громади, реалізації відповідної політики органу місцевого самоврядування, тим самим створюючи робочі місця у туристичному та суміжних видах діяльності та забезпечуючи надходження до місцевого бюджету. Тому дуже часто новостворені територіальні громади розглядають туристично-рекреаційну сферу у якості стратегічного пріоритету розвитку громади. Водночас досягнення успіху у розвитку цієї сфери та перетворення її у бюджетоформуючу для громади вимагає використання методологічної бази та практичного інструментарію щодо ефективного використання власного туристично-рекреаційного потенціалу для розвитку економіки територіальної громади.

Базою для подальшого розгортання досліджень у цій сфері мають стати розробки представників вітчизняних й зарубіжних наукових шкіл, практичну значущість яких визнано науковою спільнотою. Разом з тим, особливості процесу децентралізації в Україні вимагають розроблення нових напрямів наукових досліджень цієї проблематики. Важливого значення набувають завдання конвертації економічного зростання територій у забезпечення добробуту мешканців територіальних громад, використання природних ресурсів територій на принципах сталого розвитку, вироблення політики інвестування

громади у зростання власної туристично-рекреаційної привабливості тощо. Вирішення цих завдань нерозривно пов'язане реалізацією державної політики розвитку туристично-рекреаційної сфери та державної регіональної політики в частині стимулювання економіки регіонів та громад.

Наведене вище підтверджує актуальність і своєчасність дисертації Графської О. І., яка спрямована на теоретичне та прикладне обґрунтування інструментарію розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіці територіальних громад України в умовах сучасних викликів.

2. Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами та планами досліджень

Дисертація Графської Оріслави Іванівни пов'язана з виконанням науково-дослідних тем кафедри фінансів, банківської справи та страхування Львівського інституту Університету банківської справи «Сучасні напрями та механізми модернізації фінансової системи України» (2015-2019 рр., № ДР 0115U02173) – у межах теми автором розроблено фінансово-кредитний інструментарій стимулювання розвитку туристично-рекреаційного сектору в регіонах України; кафедри готельно-ресторанного бізнесу Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, зокрема за темою: «Інноваційні напрями розвитку індустрії гостинності та удосконалення ресторанних технологій» (2020-2022 рр.) – у межах теми автором обґрунтовано методологічні засади розвитку туристично-рекреаційного сектору економіки в сучасних умовах.

3. Основні наукові результати дисертації, винесені на захист

Аналіз дисертації та автореферату Графської Оріслави Іванівни дозволив встановити ряд наукових результатів, що особливо вирізняються науковою новизною, теоретичним, методологічним та прикладним значенням й винесені на дослідження можна віднести наступне:

1. Автором вперше запропоновано методологічний підхід до дослідження розвитку економіки територіальних громад на основі просування глобальних видів економічної діяльності, в основі якого лежать: концепція місцевого економічного розвитку, теорія ендогенного потенціалу територій і локальних екосистем; концепції смарт-спеціалізації та інклюзивного розвитку регіонів і громад (с. 51-69);

2. В піонерному обґрунтуванні концептуальні засади стимулювання розвитку туристично-рекреаційної сфери в територіальних громадах в умовах сучасних викликів, яка передбачає одночасне задіяння інструментарію і заходів державного, регіонального і локального рівнів (с.312-327);

3. Особливою науковою та практичною цінністю характеризується запропонована модель організаційно-економічного механізму підвищення ефективності використання потенціалу туристично-рекреаційної сфери на регіональному рівні за п'ятьма пріоритетними напрямками: формування та реалізація конкурентоспроможного національного та регіонального туристичного продукту, системне підвищення якості туристичної, транспортної та соціальної інфраструктури, удосконалення інформаційно-маркетингового забезпечення туристично-рекреаційної сфери, організація системи якісної підготовки кваліфікованих фахівців для туристично-рекреаційної сфери, системна детінізація діяльності туристично-рекреаційної сфери (с.290-309);

4. Дисертантка удосконалила сучасні методологічні засади дослідження потенціалу розвитку сфери туризму та рекреації в економіці територіальних громад у розрізі таких напрямів як інфраструктура туристично-рекреаційної сфери, фінансові аспекти функціонування туристично-рекреаційної сфери, інституційно-організаційне середовище розвитку сфери туризму і рекреації (с. 91-99);

5. Розроблено інструментарій оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу регіонів, який, на відміну від наявних, включає оцінку атрактивності туристично-рекреаційної сфери регіонів; аналіз внеску туристично-рекреаційної сфери в економіку регіонів; виявлення вагомості чинників впливу на формування та нарощення потенціалу туристично-рекреаційної сфери регіонів (с. 129-140);

6. Заслужують на увагу запропоновані методичні підходи до інтегральної оцінки атрактивності туристично-рекреаційної сфери регіонів, які базуються на ідентифікації ресурсної структури атрактивності туристично-рекреаційної сфери в розрізі чотирьох субіндексів – індекс культурної привабливості, індекс привабливості рекреаційних ресурсів, індекс привабливості туристичної інфраструктури та індекс інвестиційної привабливості туристично-рекреаційної сфери (с. 134-136, 148-168);

7. До вагомих здобутків слід віднести розроблені наукові положення щодо визначення ролі туристично-рекреаційної сфери у зміцненні економіки громади та акцентовано на такій її властивості як здатність активізувати процеси об'єднання зусиль мешканців громад для їх розвитку (с. 45-49);

8. В дисертації набули подальшого розвитку пропозиції щодо детінізації діяльності у туристично-рекреаційній сфері, які, на відміну від наявних, передбачають впровадження екскурсійного ваучера як інструменту стимулювання розвитку туристично-рекреаційної сфери органами місцевого самоврядування в територіальній громаді (с. 307-310, 323-325);

9. Автором здійснено систематизацію основних глобальних трендів і викликів розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіці територіальних громад, до основних з яких належать: активна цифровізація та розвиток цифрових маркетингових комунікацій, екологізація мислення, яка проявляється через швидкий розвиток екосистемних послуг у сфері немасових видів туризму, урбанізація та пов'язана з нею надконцентрація туристичних потоків у міських дестинаціях, поширення пандемії коронавірусу COVID-2019 (с. 113-128).

4. Відповідність структури дисертації встановленим вимогам

Дисертаційна робота Графської Орислави Іванівни є закінченим самостійним дослідженням, яке має значну теоретичну та прикладну цінність для вирішення наукової проблематики забезпечення спроможності територіальних громад за рахунок ефективного використання туристично-рекреаційного потенціалу.

Структурна побудова дисертації є логічною, результати різного рівня наукової новизни та висновки є конкретними, достатньо аргументованими та є предметом для захисту. Аналіз вирішених завдань дозволяє стверджувати, що дисертація відповідає паспорту спеціальності 08.00.05 – розвиток продуктивних сил та регіональна економіка.

За структурою, обсягом і оформленням дисертація відповідає вимогам до дисертацій, поданих на здобуття наукового ступеня доктора наук.

5. Теоретична і практична цінність наукових результатів

Теоретична цінність висновків та рекомендацій дисертаційної роботи Графської Орислави Іванівни полягає у:

- обґрунтуванні авторського методологічного підходу до дослідження розвитку економіки територіальних громад і детермінації ролі туристично-рекреаційної сфери як глокального виду економічної діяльності у функціонуванні територіальних громад. В основу розробленого методологічного підходу закладено концепцію місцевого економічного розвитку, теорію ендогенного потенціалу територій і локальних екосистем, концепцію смарт-спеціалізації та інклюзивного розвитку регіонів і громад;

- на основі розглянутих ресурсного, потенціального та актив-орієнтованого підходів до управління розвитком територіальних громад доведено доцільність застосування актив-орієнтованого управління до розвитку територіальної громади, що дозволить громадам, зокрема маргіналізованим, перетворити на актив недооцінені туристичні ресурси і сформувати підґрунтя для їх розвитку;

- розробленні організаційно-економічного механізму підвищення ефективності використання потенціалу туристично-рекреаційної сфери на регіональному рівні, в основі якого лежить скоординована система заходів, які послідовно здійснюються профільними державними органами разом з органами місцевого самоврядування та суб'єктами туристичної діяльності для ефективності використання потенціалу туристично-рекреаційної сфери.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробленні науково-прикладних положень і рекомендацій щодо аналізу, оцінювання, прогнозування та регулювання процесів розвитку туристично-рекреаційної сфери в територіальних громадах в умовах сучасних викликів, а також нівелювання ризиків, які виникають в цих умовах. Отримані результати реалізовані в практиці управління на державному, регіональному та місцевому рівнях. Найважливішими серед них є пропозиції, використані: державними органами влади України, зокрема Державним агентством розвитку туризму України (довідка №54 від 1.06.2020 р.) при визначенні пріоритетів державної політики розвитку туризму і курортів України; регіональними органами управління, зокрема управлінням туризму Тернопільської державної адміністрації (довідка №5/15-2773 від 29.05.2020 р.), управлінням туризму та курортів Львівської обласної державної адміністрації (довідка №26-337/0/2-20 від 3.06.2020 р.), Львівською обласною радою (довідка №01-вих-35 від 3.06.2020 р.), відділом з питань туризму Чернівецької обласної державної адміністрації (довідка №21/205 від 04.05.2020 р.), Волинської обласної ради (довідка №721/52/2-20 від 3.06.2020 р.) під час розроблення проєктів стратегій, середньострокових і щорічних програм розвитку туризму та курортів; субрегіональними місцевими органами управління, зокрема Сколівською районною держадміністрацією (довідка №27/В-01 від 20.04.2020 р.), Вигодською селищною радою Івано-Франківської області (довідка №747/02-23 від 1.06.2020 р.), Долинською міською радою (довідка №397/05-19/35в від 3.06.2020 р.) при виробленні механізмів стимулювання розвитку туризму в територіальних громадах і підвищення конкурентоспроможності туристичних продуктів. Окрім цього, розробки, запропоновані в дисертації, отримали позитивні висновки ГО «Агенція регіонального розвитку Таврійського об'єднання територіальних громад» (довідка №1 від 1.06.2020 р.), ГО «Херсонська обласна організація Спілки економістів України» (лист від 1.06.2020 р.), а також використані при підготовці науково-методичного забезпечення та викладання навчальних дисциплін кафедри готельно-ресторанного бізнесу Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського (довідка №387 від 28.06.2020 р.).

6. Аналіз публікацій та повноти відображення результатів у авторефераті

За результатами досліджень опубліковано 51 наукову працю загальним обсягом 47,5 друк. арк., з яких особисто здобувачу належать 35,6 друк. арк.; серед них: одноосібна монографія, 2 закордонні колективні монографії; 20 статей у наукових фахових виданнях України, зокрема 17 – у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз; 5 статей у наукових періодичних виданнях інших держав; 23 публікації апробаційного характеру.

Специфіка представлених видань та зміст опублікованих праць відповідають вимогам МОН України щодо повноти висвітлення результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил та регіональна економіка.

Наукові здобутки дисертації, що відображають усі пункти наукової новизни, повністю викладені в авторефераті, який містить відомості про зміст та обсяг дисертації, результати різного рівня наукової новизни, теоретичне та практичне значення отриманих результатів. Автореферат та дисертація представляють собою завершені та чітко й послідовно викладені наукові праці.

Аналіз автореферату та наукових праць здобувача дозволяє зробити висновок, що результати дисертаційної роботи Графської Орислави Іванівни у достатній мірі оприлюднені до її захисту.

7. Дискусійні положення та зауваження

Відзначаючи актуальність теми дисертаційного дослідження, наукову новизну результатів, їх достовірність та повноту викладу в опублікованих працях, слід вказати і на наявність в роботі Графської Орислави Іванівни деяких дискусійних положень та певних недоліків, зокрема:

1. Автором ґрунтовно розглянуто підходи до виокремлення елементів економічного, соціального, фінансового, ресурсного потенціалу територіальних громад (п. 1.3), що стало підґрунтям для детермінації поняття туристично-рекреаційний потенціал (п. 2.1.). Разом з тим, робота значно виграла б, якби автором було обґрунтовано структуру туристично-рекреаційного потенціалу територіальної громади як центрального концепту дисертації. Це дозволило б систематизувати теоретичний та емпіричний матеріали дослідження, а також більш чітко підійти до визначення показників оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу у розробленій автором методиці.

2. У теоретичній частині дослідження автором наголошується на негативних ефектах, які поряд із позитивними можуть прослідковуватись за умови активного розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіці

територіальних громад без врахування принципів сталості розвитку територій (с. 47-49). Однак в аналітичних розділах роботи ці питання залишились поза увагою. Дослідження проявів негативних ефектів на прикладі розвитку туризму та рекреації територіальних громад в Україні стало б підґрунтям для вироблення пропозицій для органів місцевого самоврядування щодо їх уникнення.

3. Зважаючи на відсутність системної статистичної бази щодо соціально-економічного розвитку територіальних громад, заслуговує на позитивну оцінку ґрунтовне дослідження тенденцій розвитку туристично-рекреаційної сфери в територіальних громадах – туристичних дестинаціях. Водночас вважаю такими, що потребують більш докладного аналізу питання структури та динаміки розвитку економіки територіальних громад. Адже автору не вдалось дати відповіді щодо частки туристично-рекреаційної сфери у структурі зайнятості громад чи структурі вироблених послуг .

4. Декларуючи в меті дослідження спрямованість на врахування сучасних викликів для розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіці територіальних громад, автор цілком правомірно розглядає одним з основних сучасних викликів – вплив пандемії COVID-19 та рестриктивних заходів, пов'язаних з її поширенням (с. 113-128), а також наголошує на діях органів місцевого самоврядування та органів державної влади щодо нівелювання втрат та стимулювання діяльності суб'єктів туристично-рекреаційної сфери в цих умовах (с. 251-282). При цьому дане питання не знайшло відображення у третьому та четвертому розділах дисертації при аналізі становища рекреаційно-туристичної сфери на регіональному та місцевому рівні. Проведений аналіз не включає оцінки ситуації, що склалась в туризмі в сучасних умовах протидії коронавірусу.

5. Додаткового обґрунтування потребує схема інструментів організації системи якісної підготовки кваліфікованих фахівців для туристично-рекреаційної сфери (рис. 5.5, с. 304-307). Вважаю, що автору необхідно більш чітко окреслити проблеми, пов'язані з якістю підготовки кваліфікованих фахівців для туристично-рекреаційної сфери та конкретизувати власні пропозиції щодо їх подолання.

6. У науковій новизні (с. 27 дисертації) та у п.1.1 автор доводить тезу про «...розвиток економіки територіальних громад на основі просування глокальних видів економічної діяльності». Дана теза потребує уточнення зокрема в контексті визначення ознак, за якими вид економічної діяльності може бути віднесено до глокальних.

Проте викладені дискусійні положення та зауваження не змінюють загальної позитивної оцінки роботи, а лише додатково вказують на багатоплановість досліджуваної проблеми, її актуальність, наукову значущість і практичну цінність.

8. Загальний висновок

Дисертаційна робота Графської Орислави Іванівни на тему «Потенціал розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіці територіальних громад» представляє собою закінчену наукову працю, яка вирішує актуальну науково-практичну проблему щодо поглиблення теоретико-методологічних засад, обґрунтування механізмів і напрямів розвитку економіки територіальних громад на основі використання туристично-рекреаційного потенціалу в умовах сучасних викликів.

Тема та зміст дисертації, автореферату, а також опублікованих наукових праць відповідають паспорту спеціальності 08.00.05 – розвиток продуктивних сил та регіональна економіка.

Робота відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. зі змінами і доповненнями згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р. та нормативним документам МОН України щодо дисертацій, поданих на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, а її автор – Графська Орислава Іванівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка.

Офіційний опонент:

Декан економічного факультету
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»,
доктор економічних наук, професор

БЛАГУН І. С.

